

WOJCIECH PIZŁO

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa

ANNA MAZURKIEWICZ-PIZŁO

Akademia Wychowania Fizycznego
Warszawa

WYPOSAŻENIE GOSPODARSTW DOMOWYCH ROLNIKÓW, ROBOTNIKÓW I PRZEDSIĘBIORCÓW W POLSCE (W LATACH 1993-2008)

Wstęp

Urynkowanie gospodarki pod koniec lat 80. XX wieku, a po kilkunastu latach akcesją Polski w struktury Wspólnot Gospodarczych Unii Europejskiej spowodowały znaczące przeobrażenia makroekonomiczne. Jednym z przejawów tych przemian na poziomie mikroekonomicznym są zmiany wyposażenia gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku. Analiza wyposażenia gospodarstw domowych w tego rodzaju dobra stanowi ważny element oceny zamożności i bezpośredniego zaspokojenia potrzeb z uwagi na to, że zwykle respondenci nie chcą ujawniać swoich dochodów lub zaniżają je w znaczący sposób, np. z obawy przed Urzędem Skarbowym. Przemiany dotyczące gospodarstw rolników (a pośrednio gospodarstw domowych tej grupy społeczno-zawodowej) są następstwem, z jednej strony, procesów zachodzących na wsi, a z drugiej – ogólnych procesów społeczno-ekonomicznych. W literaturze przedmiotu wskazuje się na szybki proces dezagraryzacji polskiej wsi, który polega głównie na coraz mniejszym powiązaniu mieszkańców wsi z gospodarowaniem w rolnictwie oraz ze zmniejszającymi się dochodami pochodzącymi z rolnictwa (obecnie szacuje się, że tylko 15% dochodów mieszkańców wsi pochodzi z rolnictwa). Badania prowadzone przez CBOS [5] potwierdzają zmniejszanie się odsetka gospodarstw domowych czerpiących główną część dochodów z posiadania gospodarstwa rolnego (tab. 1). Równocześnie obserwuje się poprawę dochodów ludności prowadzącej gospodarstwa rolne (powyżej 11 ha) oraz gospodarstw tzw. dwuzawodowych.

Analizując strukturę społeczną ludności wiejskiej z punktu widzenia wykonywanego zawodu, można zauważyć zmniejszanie się liczby osób identyfikujących się z rolnictwem, a zwiększanie liczby specjalistów, tj. kadry menedżerskiej, pracowników administracji, wolnych zawodów itp. (tab. 2).

Tabela 1

Zmiany w strukturze społecznej wsi – posiadanie użytków rolnych (w %)

Posiadane użytki rolne	Wskazania mieszkańców wsi (według terminu badań)		
	1999	2002	2007
1 ha powierzchni lub więcej	53,0	52,0	31,4
Poniżej 1 ha powierzchni	10,0	14,0	8,4
Brak	37,0	34,0	60,2
Ogółem liczebność próby wiejskiej	707	743	12797

Uwaga: Różnice liczebności próby w tabelach 1, 2, 3 wynikają z wyboru różnych zmiennych do badań.
Źródło: [5].

Tabela 2

Zmiany w strukturze społecznej wsi (w %)

Grupy zawodowe	Wskazania mieszkańców wsi (według terminu badań)		
	1999	2002	2007
Rolnicy i pomagający im członkowie rodzin	19,0	19,0	13,0
Kadra kierownicza, specjaliści, zawody twórcze, kierownicy, oficerowie, pracownicy administracyjno-biurowi, specjaliści niższego szczebla	8,0	9,5	11,0
Renciści i emeryci	32,0	28,5	27,0
Bezrobotni	9,0	11,0	9,0
Ogółem liczebność próby wiejskiej	707	743	14452

Źródło: Jak w tab. 1.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że w reprezentatywnej próbie badawczej CBOS, od 1999 do 2007 roku zmniejszyła się o 5% grupa emerytów i rencistów mieszkających na wsi, stanowiąc w 2007 roku 27% społeczności wiejskiej.

Cel i metoda badawcza

Gospodarstwa domowe rolników stanowią specyficzną grupę gospodarstw domowych ze względu na relatywnie swobodny przepływ środków przeznaczonych na inwestycje i konsumpcję. Wybór inwestycji w gospodarstwie rolnym, czy też zakup dóbr trwałych dla domu, często podyktowany jest dobrem (obecnym i przyszłym) warsztatu pracy, a nie konsumpcją, która odkładana jest w czasie. W tym kontekście podkreślić należy znaczenie wyposażenia gospodarstw domowych rolników w różnego rodzaju urządzenia: ułatwiające prace domowe, przechowujące żywność oraz umożliwiające przemieszczanie się i odbiór informacji, bowiem rozwój infrastruktury technicznej obszarów wiejskich stanowi jedynie pierwszy krok informatyzacji rolnictwa. W ostatnich latach można zauważyć tendencję zmiany wyposażenia gospodarstw domowych, w tym gospodarstw domowych rolni-

ków m.in. w urządzenia poprawiające komfort życia. Ważną kwestią jest porównanie gospodarstw domowych rolników z innymi typami gospodarstw, co daje wyobrażenie, jaka w istocie jest aktualna sytuacja materialna gospodarstw domowych rolników. W opracowaniu posłużono się metodą dokumentacyjną, polegającą na wykorzystaniu w badaniach informacji o faktach gospodarczych pochodzących z instytucji specjalizujących się w ich gromadzeniu (Główny Urząd Statystyczny) oraz wytworzonych do celów naukowych, takich jak raporty, opracowania oraz analizy placówek i instytutów badawczych (m.in. CBOS). Celem artykułu jest zaprezentowanie zmian w wyposażeniu w dobra trwałego użytku gospodarstw domowych rolników w porównaniu z gospodarstwami domowymi robotników i osób pracujących na własny rachunek. Możliwość porównania stanu wyposażenia gospodarstw domowych różnych grup społeczno-zawodowych wydaje się ważna, daje bowiem możliwość skonfrontowania dynamiki zmian w wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałego użytku i dostarcza informacji o zamożności poszczególnych grup. Na podstawie tej analizy stwierdzić również można, czy rzeczywiście sytuacja materialna gospodarstw domowych rolników znacząco różni się od innych grup społeczno-zawodowych oraz stanowi nawiązanie do dyskusji na temat parytetu dochodowego w rolnictwie i w innych sektorach gospodarki. Analizie poddano trzy rodzaje dóbr: ułatwiające prace, służące w gospodarstwie domowym do rozrywki i poszukiwania informacji oraz ułatwiające przemieszczanie się. Okres analizy obejmuje lata 1993-2008.

Uwagi metodyczne

Rolnicy

Podział na grupy społeczno-zawodowe w swej istocie stanowi kontynuację klasycznego podziału wyniesionego z nauk społecznych, w których społeczeństwo dzielono [13]:

- na klasę właścicieli środków produkcji (burżuazję i kapitalistów) oraz tych, którzy środków produkcji nie posiadają (proletariat) (K. Marks);
- w zależności od dostępu do zasobów ekonomicznych, prestiżu i partycypacji we władzy (M. Weber). Nierówności społeczne istniejące w poszczególnych krajach postrzegano jako rezultat walki o podział różnego rodzaju niedostępnych zasobów, zarówno dóbr materialnych, jak i niematerialnych, takich jak władza oraz uznanie i prestiż społeczny;
- według stratyfikacji społecznej, rozumianej jako poziomy zróżnicowania społecznego w płaszczyźnie ekonomicznej.

Oceniając konsumpcję poszczególnych gospodarstw rolniczych, należy wziąć pod uwagę ich sytuację ekonomiczną w powiązaniu z potencjałem rozwojowym. Na tej podstawie wyróżniono następujące typy gospodarstw rolnych¹:

- **Gospodarstwa rozwojowe**, które prowadzone są przez ludzi relatywnie młodych, przedsiębiorczych (posiadających wykształcenie i/lub predyspozycje menedżerskie). Gospodarstwa należące do tej grupy z łatwością przystosowują

¹ Opracowano na podstawie [17].

się do zmiennych warunków gospodarowania. Liczba tych gospodarstw szacowana była pod koniec lat 90. na 160-170 tys. Prognozowano wówczas, że grupa ta będzie się powiększać do 650-750 tys. około roku 2010.

- **Tradycyjne gospodarstwa chłopskie zdolne do rozwoju**, których liczebność szacowana była na 350-400 tys. gospodarstw. Gospodarstwa te zachowują wielokierunkową strukturę produkcji z przeznaczeniem również na samozaopatrzenie. Wielkość tej grupy i kierunki zmian uzależnione są głównie od polityk wspólnotowych wzmacniających konkurencyjność tego sektora i poprawiających sytuację dochodową rolników.
- **Nierozwojowe gospodarstwa chłopskie**, których liczebność szacowana jest na 1200-1300 tys. gospodarstw. Gospodarstwa te walczą o przetrwanie. Są to gospodarstwa „wykazujące cechy stagnacji strukturalnej”. W większości prowadzone przez rolników starszych, nie potrafiących przystosować się do nowej sytuacji rynkowej i rynkowych sposobów gospodarowania.
- **Upadające gospodarstwa chłopskie**, stanowiące grupę szacowaną na 300-350 tys. gospodarstw, które nie mają żadnych szans na dostosowanie się z powodu wieku gospodarujących i/lub braku następców. Grupa ta stanowi główny obszar zainteresowania polityki społecznej.

Poszczególne typy gospodarstw charakteryzują się różnym poziomem konsumpcji i różnym poziomem wyposażenia. Potencjał dwóch pierwszych typów (gospodarstw rozwojowych i tradycyjnych gospodarstw chłopskich) upoważnia do stwierdzenia, że są to gospodarstwa zarówno dysponujące wysokiej jakości wyposażeniem w sprzęt rolniczy, jak i najszybciej poprawiające swoje wyposażenie w dobra trwałego użytku. Dwa ostatnie typy gospodarstw rolnych (nierozwojowe gospodarstwa chłopskie i upadające gospodarstwa chłopskie) dysponują starożytnymi dobrami trwałego użytku zgromadzonymi w poprzednich dekadach, w niewielkim stopniu je modyfikując. Podkreślić równocześnie należy, że pojęcie gospodarstw wiejskich jest w tym samym stopniu wieloznaczne, jak posługiwanie się określeniem ludności wiejskiej. W Polsce wyróżnić można co najmniej trzy grupy o odmiennych cechach społeczno-zawodowych [15]:

- **Rolników (farmerów)**; do tej grupy zalicza się rolników i ich rodziny, dla których środki uzyskiwane z pracy w rolnictwie stanowią podstawowe źródło dochodów. W tej grupie społeczno-zawodowej gospodarstwo rolne stanowi podstawowe miejsce pracy zarówno dla głowy rodziny, jak i innych jej członków.
- **Wielozawodową ludność chłopską**, wykorzystującą pracę w gospodarstwie rolnym jako uzupełniające źródło dochodów i samozaopatrzenia.
- **Wiejską ludność bezrolną** (nie posiadającą gospodarstw rolniczych). Grupa ta jest silnie związana z rynkiem pracy na obszarach wiejskich, a równocześnie nie stanowi bezpośredniego beneficjenta Wspólnej Polityki Rolnej.

Na polskiej wsi, jak wskazują m.in. badania CBOS, ziemia należy do różnych grup społeczno-zawodowych, które często nie identyfikują się z zawodem rolnika. Spośród badanych osób tylko 49% deklaruowało pozyskiwanie dochodów wyłącznie z rolnictwa, 15% łączyło pracę w rolnictwie z pracą w innych instytucjach państwowych lub samorządowych, 10% w spółkach państwo-

-prywatnych, a 26% w prywatnym zakładzie pracy [6]. Właścicielami ziemi było 31,4% badanych (badania przeprowadzone były na reprezentatywnej próbie). Gospodarstwo rolne (powyżej 1 ha użytków rolnych) posiadało w 2007 roku 40% uczniów i studentów, 34% nauczycieli oraz 31% robotników zatrudnionych w rolnictwie, leśnictwie i rybactwie (tab. 3).

Tabela 3

Użytki rolne i ich właściciele (%)

Wyszczególnienie	Posiadane użytki rolne			
	1 ha i więcej	poniżej 1 ha	brak	liczebność
Średnia dla mieszkańców wsi	31,4	8,4	60,2	12783
Rolnicy indywidualni i pomagający im członkowie rodzin	96,0	3,0	1,0	1454
Uczniowie i studenci	40,0	7,0	53,0	504
Nauczyciele	34,0	8,0	58,0	220
Robotnicy zatrudnieni w rolnictwie, leśnictwie, rybacy	31,0	8,0	61,0	98
Właściciele prywatnych firm, sklepów, agencji	30,0	10,0	60,0	336
Dyrektorzy, prezesi, kadra kierownicza	29,0	5,0	66,0	100
Robotnicy niewykwalifikowani	27,0	9,0	64,0	624
Robotnicy wykwalifikowani i brygadziści poza rolnictwem	24,0	10,0	67,0	1043
Pracownicy fizyczno-umysłowi	24,0	8,0	68,0	905
Renciści	24,0	12,0	64,0	1265
Pielęgniarki i położne	23,0	10,0	67,0	111
Mistrzowie, technicy	22,0	9,0	69,0	108
Pracownicy administracyjno-biurowi, kierownicy	21,0	7,0	72,0	612
Emeryci	20,0	8,0	72,0	3276
Zawody twórcze, naukowcy, specjaliści	18,0	10,0	72,0	160

Źródło: Jak w tab. 1.

Robotnicy

W przypadku robotniczych gospodarstw domowych obserwuje się systematyczne zmniejszanie się udziału tradycyjnych zawodów robotniczych związanych głównie z pracą fizyczną, zwłaszcza w przemyśle wydobywczym i ciężkim. W literaturze wskazuje się na podział tej grupy w zależności od poziomu kompetencji na wyższy i niższy segment klasy, a także na podstawie przynależności lub nie do „sektorów kluczowych” gospodarki. Przynależność do kluczowych sektorów charakteryzuje się stabilnością zatrudnienia, determinującą położenie robotniczych gospodarstw domowych [6]. W latach 90. w Polsce nastąpiło pogłębienie się różnicy w dochodach i konsumpcji pomiędzy pracownikami fizycznymi i umysłowymi [4], a także znaczne zróżnicowanie robotniczych gospodarstw domowych z powodu przekształceń własnościowych w przemyśle. Oceniając ro-

botnicze gospodarstwa domowe pod względem miejsca zatrudnienia, determinującego postawy tej grupy zawodowej, wymienić należy:

- **Robotników pracujących w przedsiębiorstwach państwowych.** Praca w tych przedsiębiorstwach określana była jako „przyjazna nisza” czy też „*ekonomika fuch*” [6].
- **Robotnicy pracujący w sektorze prywatnym**, na który składali się robotnicy zatrudnieni:
 - w przedsiębiorstwach należących do wielkiego korporacyjnego kapitału zagranicznego. W tej grupie zawodowej pracuje od 150 do 200 tysięcy pracowników. Stosunki wewnątrz tych przedsiębiorstw określane są jako dychotomiczne, tzn. z jednej strony zorientowane na sytuację lokalną, z drugiej podporządkowane zaleceniom centrali. Robotnicy zatrudnieni w przedsiębiorstwach należących do kapitału zagranicznego (zwłaszcza korporacji międzynarodowych) „*mają poczucie, że jest to praca bardzo dobra, o wysokich i rosnących zarobkach i o zagwarantowanych ścieżkach kariery, co więcej, że jest to praca na całe życie*” [4].
 - w średnich i małych przedsiębiorstwach prywatnych. Grupa ta jest niejednorodna. Znajdują się w niej zarówno przedsiębiorstwa założone przez wysokiej klasy inżynierów, jak i małe przedsiębiorstwa, głównie z branży odzieżowej, spożywczej czy też drzewnej. W tej drugiej grupie na stanowiskach robotniczych zatrudniane są głównie kobiety, zazwyczaj nie pracujące lub pracujące w systemie nakładczym bądź wcześniej w szarej strefie. W przedsiębiorstwach tych unikano oficjalnego zatrudnienia.

Pracujący na własny rachunek

Pracującymi na własny rachunek zwykło się określać prywatnych właścicieli i przedsiębiorców. Stosując pojęcie przedsiębiorcy, należy zwrócić uwagę na dwie jego cechy: posiadanie środków pracy oraz ponoszenie ryzyka działalności gospodarczej. W przypadku gospodarstw domowych osób pracujących na własny rachunek wskazać można na istnienie co najmniej trzech grup:

- **właścicieli wielkich przedsiębiorstw**, których przedsiębiorstwa działają zarówno na rynku krajowym, jak i na rynkach międzynarodowych;
- **właścicieli małych i średnich przedsiębiorstw**, osobiście borykających się z codziennymi problemami biznesu;
- **właścicieli mikroprzedsiębiorstw** często zatrudniających dorywczo pracowników najemnych.

Przedsiębiorcy jako pierwsi stworzyli wzór aspiracji dochodowych i wzór konsumpcji, który szybko został upowszechniony [10].

Gospodarstwo domowe jako podmiot konsumpcji

Problematyka dotycząca konsumpcji przez wiele lat rozpatrywana była głównie z punktu widzenia „*reprodukcji społecznej*”, uznawano bowiem rozważania dotyczące konsumpcji za leżące na marginesie nauk ekonomicznych. O. Lange pisał: „*Sam akt zaspokojenia potrzeb nazywamy konsumpcją albo spożyciem. Dobra konsumpcyjne są używane w konsumpcji albo jednorazowo (jak np. żywność), albo*

stopniowo (jak np. odzież). Dobra produkcyjne, czyli środki produkcji, nie stanowią przedmiotu konsumpcji. Są one zużywane w toku produkcji – albo jednorazowo (jak surowce), albo stopniowo (jak np. maszyny)”. I dalej. „Sam akt konsumpcji, czyli spożycie, leży poza obrębem ekonomii politycznej. Należy do biologii, higieny, kultury materialnej, pedagogiki, psychologii oraz innych dziedzin wiedzy i praktycznych umiejętności. Konsumpcja dóbr (oraz usług) stanowi więc granicę, do której sięga dziedzina zainteresowania ekonomii politycznej” [8]. To podejście, dotyczące miejsca konsumpcji w ramach nauk ekonomicznych, zostało przewartościowane zarówno w literaturze anglosaskiej, jak i polskiej. Problematyka odnosząca się do konsumpcji znalazła swoje ważne miejsce w literaturze ekonomicznej². Obecnie w naukach ekonomicznych traktuje się konsumpcję na tych samych zasadach, jakie dotyczą gospodarowania procesami produkcji. Konsumpcja w swej istocie stanowi bowiem jeden z głównych elementów gospodarowania zasobami pozostającymi w dyspozycji gospodarstw domowych.

Funkcje realizowane w gospodarstwach domowych

Podstawą funkcjonowania każdego gospodarstwa domowego, niezależnie od jego wielkości i lokalizacji, jest konsumpcja rozpatrywana w ujęciu dynamicznym jako triada trzech ról: roli motywacyjnej, reprodukcyjnej oraz infrastrukturalnej [16]. **Konsumpcja jako czynnik motywacyjny** wpływa na wprowadzanie na rynek nowych produktów oraz na poprawę użyteczności produktów już wytwarzanych. W tym ujęciu stanowi ona również czynnik motywujący, daje bowiem w odczuciu gospodarstwa domowego możliwość oceny poziomu swojego życia i w zależności od tej oceny podjęcia odpowiednich kroków dla zmiany tego stanu rzeczy poprzez nabywanie różnych dóbr, co pośrednio wpływa na tempo i kierunek wzrostu gospodarczego. **Konsumpcja jako czynnik reprodukcyjny** obejmuje spożycie³ dóbr i usług przez poszczególnych członków gospodarstw domowych, bez której nie może nastąpić reprodukcja. W ujęciu dynamicznym, jako trzecią rolę konsumpcji, wydobywa się **aspekt infrastrukturalny**, na który składają się rozwój nauki, kultury, ochrony zdrowia.

Wyposażenie gospodarstw domowych

Wyposażenie gospodarstw domowych jest w swojej istocie retrospektywną oceną stanu konsumpcji (zwłaszcza w przypadku gospodarstw domowych większości rencistów i emerytów oraz trzypokoleniowych gospodarstw rolników), a także stanem początkowym dla osób rozpoczynających samodzielne życie. Poziom wyposażenia w dobra trwałego użytku stanowi również miarę poziomu zamożności społeczeństwa w ogóle i poszczególnych grup społeczno-zawodowych [9]. Konsumpcję można rozpatrywać z punktu widzenia aktu społecznego, procesu społecznego oraz sfery reprodukcji społecznej [13]. W pierwszym ujęciu konsumpcji

² Między innymi wskazać należy na jedne z pierwszych badań dotyczących konsumpcji, a mieszczących się w naukach ekonomicznych, jakie prowadził M. Pohorille [14].

³ W opracowaniu te dwa terminy traktowane są jako równoznaczne, choć niektórzy autorzy rezerwują termin spożycie tylko dla konsumpcji produktów żywnościowych.

cja postrzegana jest jako bezpośredni akt zaspokojenia potrzeby przez najczęściej krótkotrwale zużycie produktu (wyrobu i/lub usługi). Akt ów dotyczy większości potrzeb gospodarstwa domowego, które mogą mieć charakter okresowy (potrzeba leczenia jakiejś choroby) lub nieodnawialny (szczepienia profilaktyczne) [3]. W drugim ujęciu konsumpcję rozpatruje się jako zachowanie zbiorowości społecznych zaspokajających swoje potrzeby. W trzecim konsumpcję ujmuje się jako fazę reprodukcji społecznej i rozpatruje się ją w kontekście makroekonomicznym (dotyczącą wszystkich elementów związanych z szeroko rozumianym zaspokajaniem potrzeb społeczeństwa, a obejmującym takie zagadnienia, jak: dochody, zaopatrzenie rynku, polityka społeczna, infrastruktura techniczna i społeczna) [3].

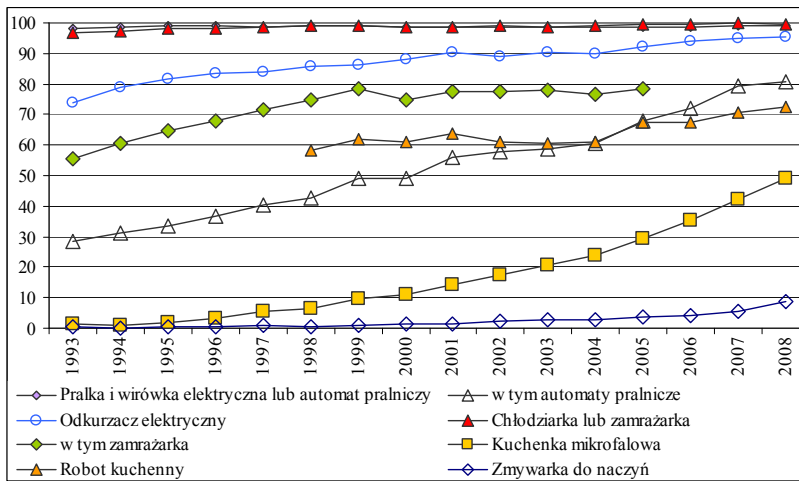
Na zasoby materialne gospodarstwa domowego, warunkujące realizację podstawowych potrzeb, składa się domowa infrastruktura konsumpcyjna (urządzenia gospodarstwa domowego). Dysponowanie urządzeniami domowymi, obok korzyści obiektywnych związanych z usprawnieniem prac domowych i „oszczędnością” czasu przeznaczaną na poszczególne prace domowe, podnosić może prestiż w środowisku oraz dawać poczucie wysokiej jakości życia. Na wyposażenie mieszkań składają się zarówno meble, jak i inne urządzenia. W literaturze jako kryterium podziału dóbr trwałego użytku przyjmuje się następujące grupy dóbr [6]:

- **Bezpośrednio związane z pracami gospodarstwa domowego** – dobra trwałego użytku usprawniające prace domowe, które tworzą sprzęty służące do przygotowywania i przechowywania produktów żywnościowych, m.in. roboty kuchenne, chłodziarki, kuchnie mikrofalowe, a także sprzęt wykorzystywany do utrzymania czystości i porządku w mieszkaniu (odkurzacze, pralki i inne), jak również konserwacji odzieży (np. maszyny do szycia).
- **Służące rozrywce i pozyskiwaniu informacji** – dobra tego rodzaju określane są mianem elektronicznego sprzętu powszechnego (radio, odbiornik telewizyjny, wieża, odtwarzacz MP3, komputery i inne urządzenia).
- **Związane z mobilnością członków gospodarstwa domowego** (samochody, motocykle, rowery).

Jednym z podstawowych parametrów wskazujących na ocenę stanu posiadania dóbr trwałego użytku jest trzystopniowa skala nasycenia gospodarstw domowych sprzętem gospodarczym. Wysoki stopień nasycenia danym rodzajem sprzętu występuje wówczas, gdy znajduje się on w posiadaniu więcej niż 80% gospodarstw domowych, średni – gdy sprzęt ten występuje w 50-80% gospodarstwa oraz niski stopień – gdy sprzęt znajduje się w mniej niż 50% gospodarstw domowych [6, 7].

Wyposażenie gospodarstw domowych rolników

W gospodarstwach domowych rolników wysokim stopniem nasycenia charakteryzują się przede wszystkim dobra trwałego użytku usprawniające czynności domowe, z uwagi na dostępność tych dóbr oraz relacji ceny danego dobra do przeciętnych zarobków na rynku. Należą do nich pralka i wirówka elektryczna lub automat pralniczy (98,9% analizowanych gospodarstw domowych rolników), chłodziarka lub zamrażarka (99,7%).

Rys. 1. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników w latach 1993-2008 w dobra trwałe użytku usprawniające prace

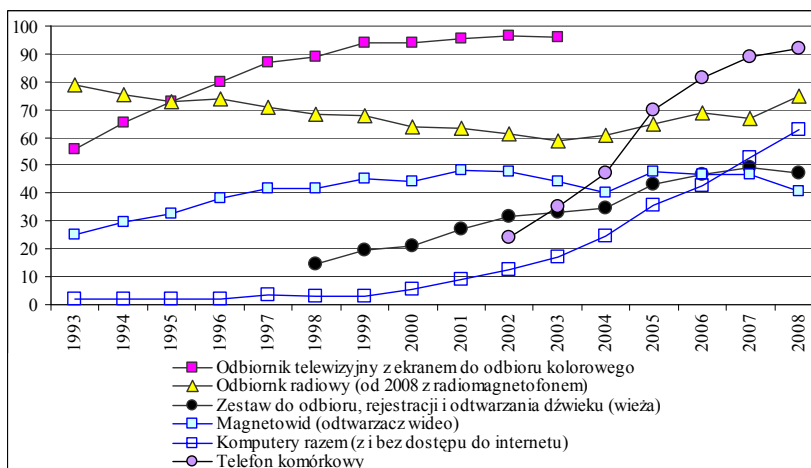
Źródło: [2].

Pozostałe dobra trwałego użytku służące usprawnieniu pracy członków gospodarstw domowych rolników znajdują się w grupie o niskim i średnim stopniu nasycenia. Należy do nich maszyna do szycia, oscylująca wokół wartości 50-60% (62,8% w 1993r. i 46,7% w 2004, 51,3% w 2005 r.). Od 2006 roku GUS zaprzestał podawania danych dla tego dobra, co podyktowane jest zapewne wzrostem zakupów ubrań tanich na bazarach i targowiskach, a więc zmniejszeniem się znaczenia samodzielnego szycia i przerabiania ubrań. Warto zwrócić uwagę na wyposażenie gospodarstw domowych w kuchenkę mikrofalową, której stopień nasycenia jest niski, aczkolwiek o najwyższej dynamice wzrostu spośród wszystkich sprzętów gospodarstwa domowego (z 1,4% w 1993 roku do 48,9% w 2008 r.). W analizowanym okresie odnotowuje się również wysoki wzrost liczby automatów pralniczych, zamrażarek oraz odkurzaczy i robotów kuchennych (automatów pralniczych z 28,4% w 1993 roku do 80,8% w 2008 r., a zamrażarek z 55,7% w 1993 r. do 78,3% w 2008 roku).

Analizując wyposażenie gospodarstw domowych rolników w przedmioty trwałego użytku służące rozrywce oraz pozyskiwaniu informacji, zauważyć można wysokie nasycenie gospodarstw domowych odbiornikami telewizyjnymi (99,7% gospodarstw), przy czym wyraźnie zaznacza się dynamiczny wzrost liczby odbiorników z ekranami do odbioru kolorowego i całkowite wyparcie odbiorników z ekranem do odbioru telewizji czarno-białej, co jest zrozumiałe z uwagi na dostępność tego rodzaju sprzętu na polskim rynku. Także liczba telefonów komórkowych (92,1% gospodarstw domowych w 2008 roku) w gospodarstwach rolni-

ków jest bardzo wysoka, co wynikać może z ograniczonej dostępności sieci telefonii stacjonarnej.

Średnim stopniem nasycenia charakteryzowały się odbiorniki radiowe (74,8% w 2008 r.) z uwagi prawdopodobnie na wzrost liczby radiomagnetofonów, odtwarzaczy DVD oraz komputerów (rys. 2).

Rys. 2. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników w wybrane przedmioty trwałego użytku służące pozyskaniu informacji i rozrywce w latach 1993-2008 (w %)

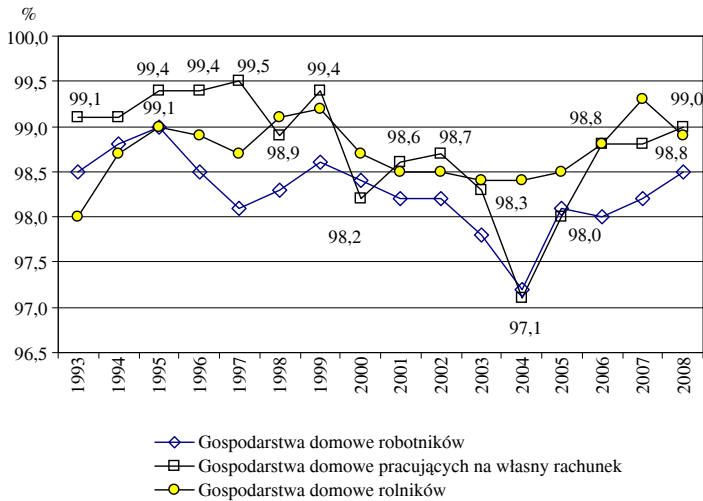
Źródło: [2].

Z dóbr związanych z mobilnością członków gospodarstwa domowego wysoki stopień nasycenia dotyczy rowerów (91,2% w 2008 roku) oraz samochodów osobowych (87,3% w 2008 roku). Odnotowano natomiast zdecydowanie niski poziom wyposażenia gospodarstw domowych rolników w motocykle, skutery i motorowery, bo tylko 16,2% gospodarstw domowych w 2008 roku posiadało ten rodzaj dóbr (w 1993 roku 16,9%). W latach 1993-2008 wskazać można dwa okresy: od 1993 do 2002, w którym następowało wyzbywanie się tego rodzaju dóbr (spadek do 8,0% w 2002 r.) oraz od 2003 do 2008 roku, w którym widoczny był systematyczny wzrost. Wzrost ten wiąże się m.in. z modą na pojazdy jednośladowe oraz relatywnie niższymi cenami tych dóbr i szerszym asortymentem.

Analiza poziomu wyposażenia w dobra trwałego użytku gospodarstw domowych rolników, robotników i osób pracujących na własny rachunek

Wyposażenie gospodarstw domowych rolników w porównaniu z gospodarstwami robotników i osób pracujących na własny rachunek wyraźnie się różni. Znaczące

różnice można zauważyć w grupie dóbr związanych z rozrywką i pozyskiwaniem informacji. Co interesujące, grupa dóbr związanych z mobilnością charakteryzuje się największym nasyceniem spośród tych trzech typów gospodarstw, co w przypadku gospodarstw domowych rolników związane jest z ich przestrzennym rozmieszczeniem. Porównując grupę dóbr związanych z pracami domowymi, można zauważyć, że wszystkie trzy analizowane grupy gospodarstw domowych w roku 2008 charakteryzowały się wysokim stopniem nasycenia w pralki i wirówki elektryczne (na poziomie 99%), przy czym gospodarstwa rolnicze tylko w 80,9% posiadały automaty pralnicze, podczas gdy robotnicze i pracujące na własny rachunek odpowiednio 89% i 96,9% (rys. 4 i 5).

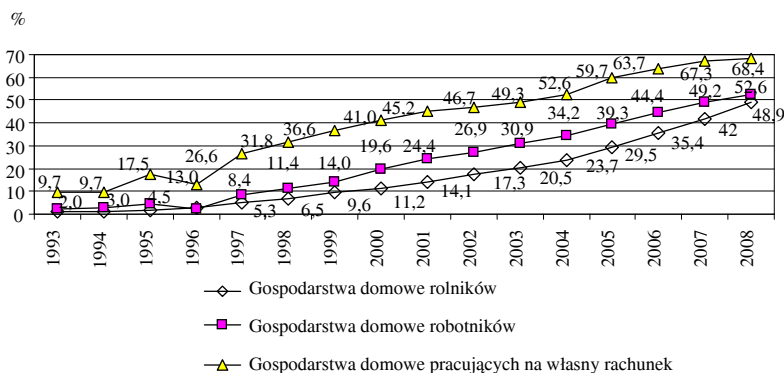
Rys. 3. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników, robotników i pracujących na własny rachunek w pralkę i wirówkę elektryczną w Polsce w latach 1993-2008

Źródło: [2].

W wyposażeniu w pozostałe sprzęty (takie jak: odkurzacz elektryczny, chłodziarka lub zamrażarka) różnice są minimalne. Uwagę natomiast zwraca wyposażenie w kuchenkę mikrofalową. W latach 1993-2008 we wszystkich grupach gospodarstw domowych zauważa się dużą dynamikę wzrostu liczby posiadanych kuchenek mikrofalowych, przy czym w 2008 roku najwięcej znajdowało się w posiadaniu gospodarstw domowych pracujących na własny rachunek, natomiast najmniej w gospodarstwach rolników (rys. 4).

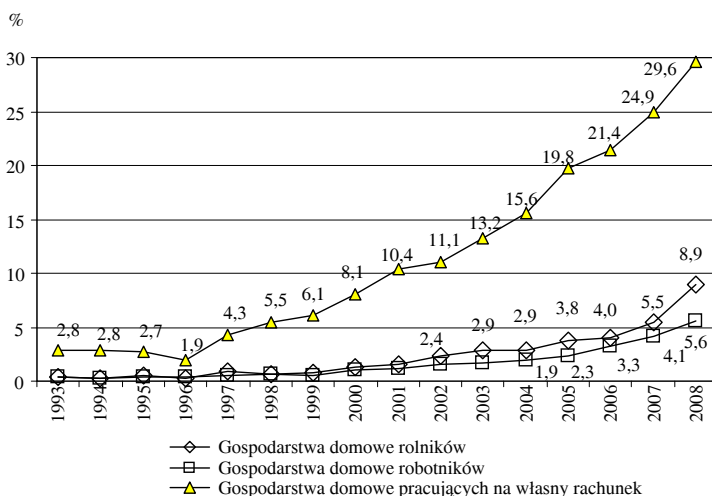
Dysproporcja w wyposażeniu w wyżej omawiany sprzęt w poszczególnych typach gospodarstw domowych jest znacznie większa niż w sprzęty niezbędne. Podobnie jest w przypadku zmywarki do naczyń. Gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek dysponowały w 2008 roku ponad trzykrotnie większą liczbą zmywarek niż gospodarstwa domowe rolników (odpowiednio 29,6% i 8,9%), a w gospodarstwach domowych robotników odnotowano jeszcze mniejszy odsetek respondentów dysponujących tym sprzętem (5,6%). Mogą mieć na

to wpływ pewne przekonania i świadomość tej grupy społecznej lub poczucie luksusowości sprzętu, który postrzegany jest jako zbędny wydatek. O ile bowiem lodówka czy pralka jest obecnie wyposażeniem powszechnym w każdym gospodarstwie domowym, o tyle kuchenka mikrofalowa czy zmywarka do naczyń w wielu kręgach uchodzić mogą jeszcze za dobro luksusowe (rys. 5).

Rys. 4. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników, robotników i pracujących na własny rachunek w kuchenkę mikrofalową w Polsce w latach 1993-2008

Źródło: [2].

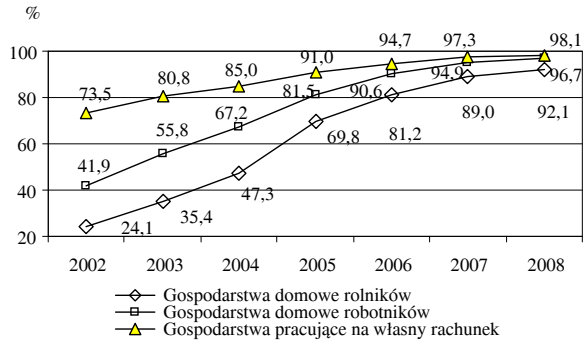

Rys. 5. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników, robotników i pracujących na własny rachunek w zmywarkę do naczyń w Polsce w latach 1993-2008

Źródło: [2].

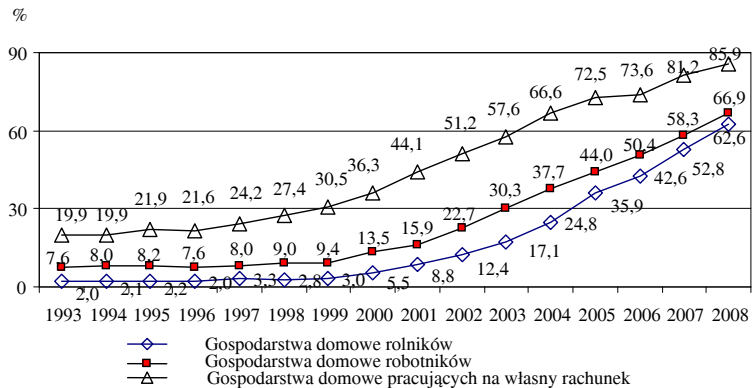
Znaczne dysproporcje w wyposażeniu omawianych gospodarstw domowych można zauważyć w przypadku dóbr związanych z rozrywką i pozyskiwaniem informacji. Dobra tradycyjne, będące od lat w użyciu, jak: odbiornik telewizyjny

i radiowy, oraz sprzęty wydające się w dzisiejszych czasach niezbędne, takie jak: telefon komórkowy czy komputer charakteryzują się wysokim i średnim nasyceniem we wszystkich grupach gospodarstw (rys. 6 i 7).

Rys. 6. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników, robotników i pracujących na własny rachunek w telefon komórkowy w Polsce w latach 2002-2008 (brak wcześniejszych danych)
Źródło: [2].

Warto zwrócić również uwagę na dynamikę wzrostu wyposażenia analizowanych gospodarstw domowych w komputery, co wynika z większej dostępności tych dóbr, a także ich niezbędności w przypadku potrzeby korzystania z Internetu (rys. 7).

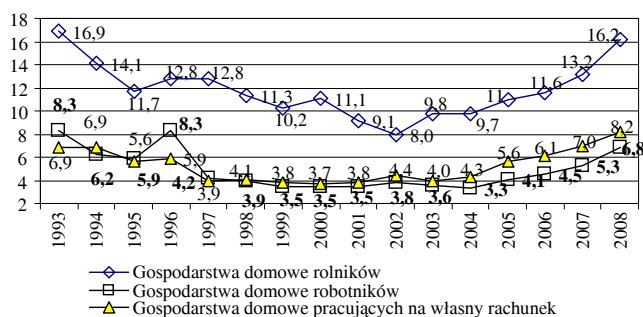
Rys. 7. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników, robotników i pracujących na własny rachunek w komputery w Polsce w latach 1993-2008
Źródło: [2].

Wyraźne dysproporcje widać natomiast w przypadku sprzętów nowoczesnych, które nie wydają się być niezbędnymi, takich jak: odtwarzacz płyt kompaktowych, kamera video, aparat fotograficzny, odtwarzacz DVD, MP3 czy zestaw kina do-

mowego. Najlepiej wyposażone w powyższe sprzęty są gospodarstwa domowe pracujące na własny rachunek. Kamerę video posiadało w 2008 roku co czwarte takie gospodarstwo, natomiast wśród gospodarstw rolniczych tylko 14% i o 2% więcej wśród gospodarstw domowych robotników. W porównaniu z rokiem 1993 widać jednak systematyczny wzrost liczby tego sprzętu we wszystkich grupach społeczno-zawodowych. Najkorzystniej sytuacja wygląda w przypadku odtwarzaczy DVD, które włączono do statystyki GUS od 2004 roku. W 2008 roku wszystkie omawiane typy gospodarstw domowych charakteryzowały się średnim nasyceniem w ten sprzęt (gospodarstwa domowe rolników – 51,7%, robotników – 60% i pracujących na własny rachunek – 68%). Jak widać, dynamika wzrostu liczby odtwarzaczy DVD we wszystkich grupach była bardzo podobna.

Największe dysproporcje odnotowuje się w przypadku wyposażenia w MP3 i zestaw kina domowego, o których informacje zbierane są przez GUS od 2006 roku. Otóż w przypadku MP3 zauważa się dużą dynamikę wzrostu we wszystkich grupach omawianych gospodarstw, jednak różnice pomiędzy nimi są znaczące: w 2008 roku tylko 26,6% gospodarstw rolników posiadało MP3, a 46,1% gospodarstw pracujących na własny rachunek i 33,2% gospodarstw robotników. Podobne dysproporcje zauważa się w przypadku zestawu kina domowego. Znacznie mniej gospodarstw domowych posiadało ten sprzęt, bo w 2008 roku tylko 12,3% gospodarstw rolników, 19,6% gospodarstw robotniczych i 32,3% gospodarstw pracujących na własny rachunek.

Wyposażenie w dobra związane z mobilnością gospodarstw domowych wiąże się ściśle z warunkami życia członków gospodarstwa domowego. Obserwuje się wyraźną różnicę pomiędzy liczbą posiadanych pojazdów jednośladowych wśród gospodarstw domowych rolników a pozostałymi typami gospodarstw. I tak, w 2008 roku 91,2% gospodarstw domowych rolników dysponowało rowerami, podczas gdy w pozostałych typach gospodarstw domowych odnotowano tylko około 73%. Najwięcej też gospodarstw rolniczych wyposażonych było w skutery, motocykle i motorowery (rys. 8).

Rys. 8. Wyposażenie gospodarstw domowych rolników, robotników i pracujących na własny rachunek w motocykle, motorowery i skutery w Polsce w latach 1993-2008

Źródło: [2].

Dysproporcja ta wyrównuje się jednak w przypadku samochodów osobowych. 87,3% gospodarstw domowych rolników i 88,3% pracujących na własny rachunek w 2008 roku posiadało samochód osobowy, co stanowi ponad 25-procentową różnicę na ich korzyść w porównaniu z gospodarstwami robotniczymi. Prawidłowość ta wydaje się logiczna, bowiem członkowie rodzin rolniczych muszą przemieszczać się ze względu na odległości charakterystyczne dla terenów wiejskich, natomiast pracujący na własny rachunek w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej.

Podsumowanie

Warunki życia ludności analizowane są przez Główny Urząd Statystyczny od końca lat 50. Metodyka badań modyfikowana była wielokrotnie, a od 1993 roku została dopasowana do metodologii Eurostatu. Wyniki badań pokazują, że na terenach wiejskich zmniejsza się grupa gospodarstw domowych czerpiących gros swych dochodów z rolnictwa. Grupa gospodarstw domowych identyfikujących się z zawodem rolnika jest coraz mniejsza, co jest skutkiem zmian w strukturze agrarnej polskiej wsi. Coraz większa liczba właścicieli gospodarstw domowych nie posiada ziemi, stając się w większości siłą najemną. Istniejące małe gospodarstwa rolne uzyskują zbyt małe dochody, by móc się rozwijać i poprawiać poziom życia gospodarstwa domowego, zatem ich członkowie poszukują nowych źródeł dochodów poza rolnictwem. Wyposażenie w dobra trwałego użytku ulega stałej modyfikacji ilościowej i jakościowej. Szczególnie wzrost dochodów w grupie gospodarstw rolnych powyżej 11 ha i gospodarstw dwuzawodowych przyczynia się do poprawy zarówno stanu wyposażenia gospodarstw domowych, jak i zakupu nowoczesnych dóbr trwałego użytku.

Analizując wyposażenie gospodarstw domowych rolników w dobra trwałego użytku w latach 1993-2008 zauważa się systematyczny wzrost liczby sprzętów usprawniających wykonywanie czynności domowych. W wyposażeniu w sprzęt związany z pozyskaniem informacji i rozrywką następuje zmiana jakościowa w zakresie posiadanych odbiorników telewizyjnych, przy ogólnie względnie stałej ich liczbie. Wzrasta liczba telewizorów do odbioru telewizji kolorowej, co świadczy o stopniowej wymianie sprzętu przestarzałego technologicznie na sprzęt o wyższych walorach technicznych. 12,3% gospodarstw domowych rolników posiada zestaw kina domowego. Wzrasta również poziom z informatyzowania gospodarstw domowych rolników: w 62,6% gospodarstw domowych jest komputer (38,9% miało podłączenie do Internetu).

Większość gospodarstw we wszystkich porównywanych grupach dysponuje sprzętami niezbędnymi w codziennym funkcjonowaniu, takimi jak: lodówka, automat pralniczy, odbiornik telewizyjny, telefon komórkowy, czy też samochód osobowy. Można zatem powiedzieć, że w tym przypadku istnieje pewne wyrównanie zasobów. Zauważa się natomiast wyraźne dysproporcje w zakresie wyposażenia w kuchenki mikrofalowe i zmywarki do naczyń, przy czym dynamika wzrostu wyposażenia w kuchenki była podobna we wszystkich omawianych grupach. Inną sytuację można zaobserwować w przypadku zmywarek do naczyń. Tutaj od-

notowuje się powolny wzrost liczby tego sprzętu w gospodarstwach domowych rolników (z 0,4% w 1993 roku do 8,9% w 2008 roku) i robotników (odpowiednio z 0,4% do 5,6%), natomiast bardzo duży wzrost w gospodarstwach pracujących na własny rachunek (z 2,8% w 1993 roku do 29,6% w 2008 roku).

Dobra związane z rozrywką i pozyskiwaniem informacji we wszystkich grupach społeczno-zawodowych charakteryzowały się średnim i wysokim nasyceniem. Zwraca uwagę wysoki poziom nasycenia we wszystkich analizowanych typach gospodarstw domowych w telefony komórkowe: w 2008 roku dysponowało nimi 92,1% gospodarstw domowych rolników, 96,7% gospodarstw robotników i 98,1% gospodarstw pracujących na własny rachunek. Grupa gospodarstw domowych rolników od 2004 systematycznie zmniejszała dystans dzielący ją od gospodarstw pracujących na własny rachunek i gospodarstw robotników.

Wyraźne różnice zarysowują się natomiast w wyposażeniu poszczególnych typów gospodarstw domowych w kamerę video, odtwarzacz DVD, MP3 i zestaw kina domowego. Wszystkie te sprzęty w zdecydowanej przewadze posiadały gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek.

Wszystkie typy gospodarstw domowych charakteryzowały się dobrym zaopatrzeniem w dobra związane z mobilnością członków gospodarstw domowych. Samochodów osobowych najwięcej było w gospodarstwach pracujących na własny rachunek i gospodarstwach rolników, mniej w gospodarstwach robotniczych. W gospodarstwach rolniczych odnotowano najwyższe wyposażenie w rowery, motocykle, skutery i motorowery, co najpewniej wynika ze specyfiki miejsca zamieszkania tej grupy społecznej.

Analizując dane zawarte w publikacji GUS „Budżety gospodarstw domowych”, dotyczące wyposażenia gospodarstw domowych, stwierdzić można, że **sytuacja materialna omawianych 3 typów gospodarstw domowych systematycznie się poprawia.** Warto jednak podkreślić, że dane te odnoszą się tylko do kwestii ilościowej, a więc posiadania bądź nie posiadania wybranego typu sprzętu, nie wiadomo natomiast prawie nic o ich jakości, co mogłoby istotnie wpłynąć na ostateczną ocenę wyposażenia poszczególnych gospodarstw domowych. Można jednak sądzić, że w przypadku niskiego nasycenia gospodarstw domowych w dane dobra kupowany jest sprzęt nowy, dostępny w danej ofercie na rynku. W tych gospodarstwach wraz z upływem czasu coraz więcej gospodarstw domowych będzie kupować sprzęty związane z mobilnością. W przyszłości spodziewać się można systematycznej wymiany sprzętów gorszych technologicznie na dobra o wysokich walorach użytkowych, ze szczególnym uwzględnieniem nie tylko estetyki i funkcjonalności, ale także takich cech jak energooszczędność i tzw. „ekologiczność” posiadanego sprzętu.

Literatura:

1. Becker G.: Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich. PWN, Warszawa 1990.
2. Budżety gospodarstw domowych z lat 1993-2009. GUS, Warszawa.
3. Bywalec Cz., Rudnicki L.: Podstawy ekonomiki konsumpcji. Wyd. AE w Krakowie, 1999.
4. Gardawski J.: Robotnicy – miejsce w strukturze społecznej [w:] *Studia nad zmianami w strukturze społeczeństwa polskiego (lata 90.)* (red. L. Gilejko). Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2001.
5. Jak się żyje rolnikom. Komunikat z badań. CBOS, Warszawa 2008 [BS/89/2008].
6. Kędzior Z.: Diagnostyka i przewidywanie zachowań gospodarstw domowych w warunkach transformacji gospodarczej [w:] *Zachowania podmiotów rynkowych* (red. nauk. J. Kramer). PWE, Warszawa 1999.
7. Kusińska A.: Preferencje konsumentów w zakresie wyposażenia gospodarstw domowych podstawą segmentacji rynku. *Handel Wewnętrzny*, nr 1, 1976.
8. Lange O.: *Ekonomia polityczna*, t. I i II. PWN, Warszawa 1980.
9. Miczyńska-Kowalska M.: *Zachowania konsumenckie. Determinanty ekonomiczne zachowań w okresie transformacji systemowej w Polsce. Kształtowanie wzorca nowego konsumenta – konsumenta wirtualnego w Polsce na tle trendów światowych*. Polihymnia, Lublin 2004.
10. Siewierski J.: *Przedsiębiorcy w strukturze społecznej w Polsce [w:] Studia nad zmianami w strukturze społeczeństwa polskiego (lata 90.)* (red. L. Gilejko). Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2001.
11. Sikorska J.: *Konsumpcja, warunki, zróżnicowania, strategię*. IFiS PAN, Warszawa 1998.
12. Szacka B.: *Wprowadzenie do socjologii*. Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
13. Szczepański J.: *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*. PWE, Warszawa 1981.
14. *Tendencje rozwoju konsumpcji. Postulaty i uwarunkowania* (red. M. Pohorille). PWE, Warszawa 1982.
15. Wilkin J.: *Polska wieś i rolnictwo w obliczu wielkiej zmiany [w:] Wymiary życia społecznego. Polska na przełomie XX i XXI wieku* (red. M. Maroda). Scholar, Warszawa 2004.
16. Wiszniewski E.: *Ekonomika konsumpcji*. PWN, Warszawa 1983.
17. Woś A.: *Polityka strukturalna [w:] Identyfikacja priorytetów w modernizacji sektora rolno-spożywczego w Polsce*. FAPA, Warszawa 1998.

WOJCIECH PIZŁO

University of Life Sciences

Warszawa

ANNA MAZURKIEWICZ-PIZŁO

University of Physical Education

Warszawa

EQUIPMENT OF FARMERS', WORKERS' AND ENTREPRENEURS' HOUSEHOLD IN POLAND (IN 1993-2008)

Summary

The article presents major changes in the equipment of farmers' households in durable goods, comparing it with the households of other social and professional groups. Changes in agrarian structure of rural areas are pointed out, as well as the fact that the group of farmers' households shrank in the years 1999-2007. Based on a survey by CBOS, the authors indicate that the number of managers, specialists, creative professionals and administration staff owning land in rural areas (more than 1 ha, which entitles these individuals to farmer rights) is growing.

In a methodological part of the article, the types of agricultural holdings are described, as classified by A. Woś and J. Wiklin. It has been emphasized that types of agricultural holdings differ in terms of development potential and, consequently, in the household consumption level. The article also discusses characteristic features of households of workers and those of persons working for their own account. Functions of households as consumers have also been presented.